

Joc i esport: aproximació conceptual

SAÚL GARCÍA BLANCO

Doctor en Filosofia i Ciències de l'Educació.

Professor d'Història de l'Educació Física i l'Esport.

Facultat d'Educació. Universidad de Salamanca

Resum

Sobre el Joc hi ha una extensa bibliografia. L'activitat lúdica ha estat estudiada des de tots els camps i àrees del saber; així, una munió d'autors han publicat teories sobre l'origen, els valors i altres característiques del joc; gairebé tots, però, ho han fet des d'una òptica utilitarista (res més allunyat de l'essència pròpia del joc).

Aquest assaig pretén de ser un acostament a les arrels de l'activitat més connatural a l'ésser humà, una aproximació al concepte del joc i, per extensió, al de la seva decantació natural: l'activitat esportiva.

Paraules clau

Humanisme, Joc, Esport.

Abstract

Play and Sport: a conceptual approach

An extensive bibliography exists concerning play. Ludic activity has been studied from all fields and areas of knowledge and many authors have published theories on the origin, values and other characteristics of play, but almost all of them have been done from a utilitarian point of view, when nothing could be further from the very essence of play and, by extension, its natural development: sport.

Key words

Play, Sport, Activity ludic: theories.

Fins no fa gaire, el joc ha estat considerat com una activitat menor i trivial de la persona, fins i tot inútil i supèrflua. Aquesta ha estat, d'entre totes les formes del comportament humà, la que ha comptat amb un reconeixement científic més tardà. Tanmateix, cada vegada hi ha més investigadors que se senten atrets per la força que emana del joc en vista al coneixement de l'home. D'aquesta forma, a través del joc hom intenta de comprendre els trets culturals de les societats pretèrites, la forma de potenciar el desenvolupament psicomotor dels més joves, i fins i tot, el seu rol en l'evolució de la societat del segle xx ("segle de l'esport", com el defineixen alguns). No obstant això, l'acostament de la majoria dels estudiosos es fa, gairebé exclusivament, amb interessos pràctics

d'índole diversa. Cras error! El joc, en allò que té de més profund, no té cap finalitat utilitària. Potser per això, malgrat l'abundant bibliografia que s'hi refereix, molt pocs autors han aconseguit de recórrer la sendera que condueix al concepte del joc.

Tot al llarg de la història, i amb això ja estic reconeixent implícitament una característica del joc, aquest s'ha negat reiteradament, com si fos el Sant Grial, a mostrar l'arrel de la seva essència. Igual que els Argonautes, una munió d'investigadors de totes les èpoques han navegat per l'oceà de l'activitat lúdica¹ (referent a això he d'advertir el lector, que comunament empren un gal·licisme en utilitzar el mot "lúdica"), i s'han conformat de descobrir-ne els principals trets i simbolismes, sense

desembarcar en el port de la seva realitat més intrínseca.

Alguns van considerar, fins i tot, que havien arribat a la meta i es van arriscar a emetre definicions sobre el joc. La major part d'aquestes definicions pequen de subjectives, en funció de la professió, l'època, o la classe social, a què pertanyien els autors. Passa sovint que gran part d'aquestes exposicions resulten antagòniques, contradictòries o complementàries entre elles. Potser la més utilitzada,² sigui la de Huizinga. Aquest autor té en el seu "haver" el fet d'introduir el joc en el llenguatge antropològic, car considera que l'home, a més a més d'*Erectus* i *Sapiens*, també era *Homo Ludens* (tremenda realitat poc coneguda i menys utilitzada pels pedagogs). En el seu "deure", tanmateix, es

¹ Al diccionari de la Real Academia Española no apareix la veu "lúdico-a", sinó "lúdrico-a"; de la qual diu: "(del llatí ludricus) adj. relatiu o pertanyent al joc."

² La més utilitzada i, potser, la menys analitzada i estudiada. Molts anys de docència i investigació m'han demostrat que Huizinga és citat contínuament sense, si més no, haver-lo llegit. Per als interessats, vegeu les edicions d'*Homo Ludens* a Aliança (1972) i Azar (1943); o l'holandesa publicada en 1938. Per aprofundir en el pensament de Huizinga recomano la que és, per a mi, la seva millor obra: *La tardor de l'Edat Mitjana*.

troba la confusió que genera sobre el concepte del joc, perquè hi vol enquadrar tota activitat que s'hi assembla. Per això Huizinga esdevé *"el summe sacerdot de la confusió, quan amb el fil del joc, és a dir, del que ell pensa que és el joc, cus un cobrellit de retalls, un collage bigarrat que enlluerna el lector ingenu, però que fa malbé el pensament lògic"* (Vidart, 1995, pàg. 22).

Seria difícil negar la veracitat d'alguna de les notes que Huizinga atorga al joc, però segur que el lector n'hi pot afegir alguna més i suprimir-ne d'altres. Callois (1963), per exemple, considera que aquesta definició només té en compte l'estructura externa del joc; aquest autor, tanmateix, encara que assenyalava diverses característiques de l'activitat lúdica, tampoc no assolí una definició que penetri en l'essència del joc. En el mateix nivell, encara que hi aporta trets nous, es queda Lalande, el qual opinava que joc és *"qualsevol exercitació d'activitat física o mental que no té una finalitat immediatament útil, ni tampoc un objectiu definit, i que té com a raó de ser per a la consciència de qui l'emprèn el plaer que hi troba"* (Lalande, 1951, pàg. 69). Amb un plantejament més puntual d'espai i temps, López Austin considerava que els jocs eren *"en primer lloc, accions humanes encaminades a donar sortida a les tensions anímiques; a provocar l'oblit, encara que fos momentani, de les amargures de la vida... finalment, accions que servien per preparar físicament els participants, que els donaven la destresa suficient per a realitzar accions similars amb finalitats diverses"* (López Austin, 1967, pàg.12.) La teoria del joc com a teràpia psíquica i fins i tot com a recurs higiènic de la mateixa naturalesa és vàlida, però només fa referència a una parcel·la de l'activitat lúdica i no a la seva arrel.

Des del camp de la pedagogia, ja des de temps antics,³ grans autors també han baixat i han recorregut les àmplies galeries de la mina del joc i n'han extret grans quantitats del seu ric mineral. Piaget (1959), per exemple, va realitzar estudis força complets sobre la relació joc-nen tot al llarg dels diversos estadis del desenvolupament.⁴ Però els estudis sobre l'activitat lúdica, d'aquest i d'altres grans autors de la pedagogia (Rousseau, Pestalozzi, etc.), persegueixen trobar els valors que posseeix el joc com a eina educativa; en definitiva, limiten la recerca conceptual en funció d'una finalitat pràctica: *"... abans de buscar motivacions o raons externes, podem trobar que el joc, per ell mateix, té les condicions necessàries per a desenvolupar-se, això no vol dir que des de diferents àmbits, com ara l'educatiu, no s'utilitzi el joc amb una finalitat determinada, això és una aplicació que s'està fent del joc a causa de les potencialitats que conté"* (Betancor i Almeida, 2005, pàg. 370).

I això s'accentua si, deixant de banda la línia humanista (única via d'accés vàlida), llegim les definicions asèptiques i materialistes pròpies de la nostra cultura: *"Exercici recreatiu sotmès a regles, i en el qual es guanya o es perd"*.⁵ El joc és autotèlic; és a dir, la seva finalitat es troba en ell mateix, es juga tan sols pel plaer de jugar.

El joc és molt més que una eina pedagògica, el joc forma part d'allò que és biològic de l'ésser humà. Fins i tot considerem el joc com el termòmetre més fiable de la salut mental i física de la persona; això ho saben molt bé els pares, els quals, preocupats pels seus fills, a la pregunta: "què li passa al nen?", formulada per l'especialista mèdic, responen sense vacil·lar: "què no juga!" Aquest concepte de "salut biològica" del joc, resulta extensible a totes les edats de l'home.

Pugem un graó més de l'escala conceptual de l'activitat lúdica. Acceptem que juga l'adult, que també ho fa el jove i el nen, però... i el nadó acabat de néixer? És clar que sí! A través del joc descobreix el món exterior i s'hi relaciona. El joc és la seva primera i més vàlida eina. Però és més, el joc li proporciona la sensació més agradable que pot experimentar, jugant fins i tot (sense saber-ho?) amb ell mateix. Aquesta idea, ja posada en relleu fa 2500 anys per Plató, és també defensada pel Dr. Jover, el qual opina que *"els seus primers contactes amb el món i amb la seva societat, s'estableixen a manera de joc a través d'aquesta dialèctica sensorial, motriu i afectiva que estableix amb ell mateix o amb els adults més pròxims... En totes les cultures i en tots els temps, allò capaç de cridar l'atenció del bebè, esdevé potencialment joguina o joc"* (Jover Ruíz, 2000, pàg.17). Per tant, qui "ensenya" el nadó a jugar? Algun pedagog, algun pediatre? El seu pare, potser? No, tots naixem amb un instint lúdic; és a dir, el joc pertany a la genètica de l'ésser humà. Potser algun dia, des del camp de la ciència mèdica ens facin saber quin és el gen del joc.

Tots som, doncs, portadors del joc; i al principi, abans de ser sotmesos al programa cultural que ens hagi tocat viure, el joc és denominador comú per a totes les persones. Juga el nen i el vell, l'home i la dona, ho fa el blanc i el negre, el groc i el de pell bruna, juga l'home d'avui i el d'ahir, però també ho farà el de demà, mentre que el món sigui món. Gairebé es podria dir, parafrasejant Calderón, que la vida no és somni... sinó joc. Juguem diàriament i contínuament. Juguem a treballar o a estudiar... i solament ho fem bé quan ho fem amb plaer, de forma lúdica. Juguem a estimar... i la relació amb la parella o amb el grup

³ Vegeu l'obra de Marrow, *Història de l'educació en l'antiguitat*.

⁴ Piaget dedica la segona part del seu llibre *La formación du symbole chez l'enfant: imitation, jeu et reve*, a la problemàtica del joc en el nen, segons els seus sis diferents estadis de creixement mental, afectiu i físic, i fa una classificació dels jocs en: jocs d'exercici, jocs simbòlics i jocs reglats.

⁵ Reial Acadèmia Espanyola. *Diccionario de la Lengua Española*. Madrid, 1970.

funciona, mentre hi ha imaginació, creativitat, sorpresa, no regles ni rutina; és a dir, mentre es juga. Aquesta tesi ja va ser avançada per Schiller, en manifestar que *“l’home només juga quan és home en tot el sentit de la paraula, i és home plenament només quan juga”* (Schiller, 1943, pàg. 62).

En una senzilla aproximació es descobreix que el joc és, sobretot, espontani, lliure. En l’univers de la seva imaginació, el nen juga quan vol i al que vol, no hi ha normes o regles que medietzin la seva activitat o que la relacionin amb allò que és utilitari o pràctic, *“el joc és espontaneïtat, és invenció de mons inèdits, és l’aigua fluent que transcorre. Inventar gratuïtament sense tenir en compte la utilitat, suposa un luxe per a l’esperit”* (Vidart, *opus cit.*, pàg. 14). La llibertat pertany a l’essència mateixa del joc. Si considerem que la llibertat és la base de la creativitat, admetrem que una educació basada en el joc propiciaria unes generacions més creadores en tots els ordres de la vida. Potser algun dia els polítics i tècnics que “disseñen” els plans i sistemes educatius ho tindran en compte...

Malgrat tot el que acabem de dir i sense que hi entri en cap contradicció, cal considerar que el joc també té normes. En tot joc hi ha una regla subtil, fina, institucionalitzada per la cultura o pactada momentàniament; imperceptible en molts casos, aleatòria en uns altres i que pot ser canviada contínuament. L’expressió, típica en un joc infantil o no tan infantil, de “tot s’hi val”, implica un reconeixement d’“allò que val”, del que és permès en aquest moment. Un nen, quan juga a fer de genet, amb una escombra entre les cames, actua com ho faria un genet de debò i no un motorista, imitant tots els seus gestos i els del cavall o creant-ne d’altres nous que se subjecten a la

“normativa” d’un genet. Quan juguen a bales, a les tabes, a xapes... els nens assumeixen en principi unes pautes de joc, aquestes pautes es poden modificar diverses vegades al llarg de la partida, però existeixen. La norma és, doncs, una característica del joc, al qual dona un dels seus trets més identificadors; és a dir, no contradiu la seva llibertat ni la seva espontaneïtat, però les codifica.

Fins i tot la religió, aparentment antagonista del joc, atesa la seva “seriositat” i rigor, ha utilitzat l’activitat lúdica, al llarg de la història, com a element educatiu. Resulta un fet cert que els xamans, imams, sacerdots, etc., de qualsevol cultura, precisament per ser els que més van aprofundir en el coneixement de l’home, es van adonar que l’activitat lúdica era, pel fet de ser connatural i innata, l’activitat que millor podien utilitzar per transmetre les seves creences. No van triar una altra activitat humana per als seus fins, sinó precisament el joc.

Així es pot verificar, que la majoria de jocs i joguines pretèrits posseïen, a més a més d’un caràcter lúdic, un de ritual. Qualificar-los només com a objectes de culte (com fan alguns historiadors, potser perquè volen donar una categoria superior a les seves investigacions) és, si més no, desconèixer la realitat humana. Pel que fa a aquesta qüestió, se solen catalogar d’objectes religiosos diferents joguines trobades en tombes infantils de distintes necròpolis mesoamericanes; però, si la raó de dipositar en la tomba del difunt els objectes preferits que va usar en la vida terrenal, tant si era adult com si era infant, era perquè en gaudís en l’altra vida, resulta lògic pensar que les figuretes⁶ trobades als nínxols infantils són autèntiques joguines col·locades perquè el nen en

pogués gaudir a l’altra vida. A hores d’ara, l’antropologia atorga un doble valor, lúdic i ritual, a les figuretes d’argila o de fusta trobades pels antropòlegs. Segons les seves teories, aquest era un recurs utilitzat per tal d’introduir els més petits en la religió. Aquesta polivalència de les joguines ha estat utilitzada des de sempre com a recurs educatiu, per tal de familiaritzar els petits amb els diversos aspectes de les seves religions.

Insistent en la idea anterior, però situant-nos en la nostra cultura, com qualificaríem les figuretes d’un Pessebre? Com una joguina? Com a objectes religiosos? De fet, un “Naixement” és la representació d’un esdeveniment no solament religiós, sinó sagrat per als cristians; però, quin nen no gaudeix amb la seva elaboració? I un cop enllestit, qui no ha jugat desplaçant les figures de banda a banda del Pessebre? A través d’aquesta “joguina”, s’acosta els nens a una cosa tan profunda com ho és el naixement de Crist; però, per a aquests, per als nens, el Pessebre té una projecció totalment lúdica, i les diverses figuretes utilitzades (soldats, animals, pastors, fins i tot el nen Déu), són autèntiques joguines. Potser perquè, com ja va exposar Montaigne als seus *Assaigs*, els jocs dels nens no són només jocs, sinó que cal considerar-los com les seves activitats més serioses.

En el nostre intent d’oferir trets identificadors sobre el concepte del joc, direm també que és intemporal. Quan va començar a jugar l’home? És posterior el joc als grups socials? L’home, com a home, ha jugat des de sempre. Hem d’admetre que el joc forma part d’allò de més atàvic que té la persona. Jocs i joguines han existit i s’han utilitzat des de la prehistòria,⁷ els jocs i les joguines han format part des de sempre dels

⁶ Criden l’atenció especialment els ninots mòbils (quelcom contradictori amb la mort), entre ells les d’uns animalons aguantats sobre quatre rodes, trobats en les cultures asteca i maia.

⁷ Referent a això, recomano la lectura de l’obra de Nougier: *L’essor de la communication. Colporteurs, graphites, locuteurs, dans la préhistoire.*

grups humans: "... és difícil posar objeccions, a la llum de les fonts literàries, dels documents arqueològics i de la investigació etnològica, a l'afirmació que els nens d'avui utilitzen jocs amb una naturalesa i una estructura, que té les seves homòlogues corresponents en la més llunyana antiguitat constatable" (Jover Ruíz, *opus cit.*, pàg.16).

Per si no n'hi hagués prou amb la cita anterior per a confirmar el caràcter universal del joc, pensem en algun exemple concret. Tots recordem que amb un fil o amb un cordill fi, que entrellaçàvem en els dits de la mà, jugàvem a construir diverses figures geomètriques. Segons la regió s'anomenava "els Bressols", la "Teranyina", etc. El que crida l'atenció d'aquest joc simple, és que es juga a Espanya i a tota Iberoamèrica, al Canadà i al Japó, però també a Kenya i al Sudan, ho practiquen els indis Navahos i els esquimals d'Alaska. La pregunta apareix espontània: qui va ser el pedagog o el missioner que el va expandir pel món? Haurà estat, potser, una multinacional per promocionar algun dels seus productes? Que em disculpi el lector la ironia utilitzada, però crec que la imatge és prou gràfica perquè, veient que nens o adults, de diferents zones del món i d'èpoques diverses, juguen de forma espontània i natural als mateixos jocs que van ser o són practicats en altres llocs, puguem acceptar la característica d'universalitat de l'activitat lúdica.

El joc és també un excel·lent vehicle transmissor de cultura entre distintes civilitzacions. Els exemples que hi fan referència són nombrosos, només cal esmentar, com a exemple il·lustratiu, el cas del *Patolli* mexicà, el qual va ser portat a Europa pels espanyols i, prèvia

adaptació, es va convertir en el nostre Parxís (S. García Blanco, 1997, pàgs. 54-60), o Ludo per als habitants de Riu de la Plata, "rioplatenses".⁸ He d'advertir el lector que aquesta teoria rebut la mantinguda fins ara per Tylor, mitjançant la qual s'atribueix l'origen del Parxís al *Pacisi* indostànic, i que és la recollida pel diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola.

Reprenent el tema conceptual, direm que el joc es troba mancat de qualsevol tipus de connotació, per molt que la societat s'hi obstini. És cert que podem manipular els jocs i les joguines amb una finalitat o altra. Podem, per exemple, accentuar o prohibir la pràctica d'un joc en funció del sexe dels nens; però no podem posar sexe al joc. El joc en si mateix és neutre. Així, els jocs practicats pels nens de forma espontània, responen a la realitat sexual concreta de cada infant. La nena "dóna" menjar a la seva nina⁹ (per a ella, la nina "sí" que menja i "sí" que té gana) perquè és una acció que emergeix de la part més profunda del seu ésser. Aquest joc pertany, com ja he apuntat anteriorment, a allò que és biològic i genètic de la nena. Intentin els psicòlegs i sociòlegs respondre a la qüestió de, si d'una forma totalment lliure i espontània, mai guiada, un nen, genèticament baró, jugaria de forma contínua a "donar" menjar a una nina?

El valor intrínsec del joc és tan gran que fins i tot entronca amb els cicles naturals. Observem els nens gaudint amb qualsevol dels seus jocs infantils: bales, baldufa, cavall fort, cromos, etc. En quin manual s'especifica la data de l'any en què s'ha de practicar cadascun d'aquests jocs? Qui és l'educador que indica als nens quan han de jugar a l'un o a l'altre? Per què s'ajusten els jocs a

les estacions? Per què els nostres pares i avis es van exercitar amb aquests jocs en les mateixes èpoques de l'any que els nostres fills? Considero que la tradició és una resposta simplista al cas exposat; l'autèntica raó es troba en la pròpia naturalesa del joc, unida fraternalment a la Natura.

El joc és, per tant, una de les principals característiques definitòries de l'ésser humà. Denominador comú de l'espècie humana, forma part de la seva genètica. Es manifesta en una activitat hedònica que proporciona a la persona un plaer no buscat; aquesta activitat, encara que codificada, és totalment lliure i espontània, sense cap finalitat en si mateixa; potenciadora de la creativitat, constitueix el més gran estabilitzador psíquic de la persona, alhora que el millor recurs educatiu.

Passem, amb permís del lector, a analitzar la vinculació de l'activitat lúdica amb l'activitat esportiva. Hi ha relació entre el joc i l'esport? Són jocs els esports? Jocs i esports han coexistit en la història? Constar aquestes preguntes equivaldria a comprendre, en tota la seva extensió significativa, la diferència entre el *Play* i el *Game*.¹⁰

L'esport modern, tot i ser un fenomen genuí de la nostra època, enfonsa les arrels en els jocs de societats pretèrites, i ha cooperat fins i tot en el seu desenvolupament. Si es vol buscar la paternitat de l'esport contemporani cal recórrer als jocs antics, "... el que resulta inqüestionable és que els jocs i esports a l'aire lliure que avui es practiquen en el nostre entorn social i que, en part, són considerats com una conquesta dels primers anys del segle vint, ja eren practicats en l'Espanya del XVI, considerada en aquells temps com l'empori de tota mena de jocs" (Álvarez del Palau, 2000, pàg. 63). Aquest plantejament és

⁸ El terme castellà "rioplatense" és correcte, perquè no solament es refereix als argentins sinó també als uruguaians, entre els quals rep la mateixa denominació.

⁹ Segons exposa Salza, a la seva obra *Giocchi e giocattoli*, s'han trobat joguines de ninots a la cultura assíria (3000 anys aC), nines a l'Egipte faraònic o a la Grècia clàssica, datades en el segle V aC.

¹⁰ El *play* anglès, equivalent al *paidia* grec, defineix el joc espontani, personal i creatiu; en canvi, el *game*, equivalent al *ludus* llatí, ve determinat per la reglamentació que condiciona els jugadors.

avalat per una plèiade d'altres estudiosos i investigadors humanistes, pertanyents a tots els camps del saber científic: Rodrigo Caro,¹¹ Diem, Laín Entralgo, Cagigal, Piernavieja i un llarg etcètera, Ortega i Gasset, per exemple, va arribar a considerar que les activitats esportives practicades pels joves de les civilitzacions antigues havien donat lloc a l'origen dels estats polítics.

Per tant, es pot afirmar amb propietat que l'esport és fill, natural o bastard segons el cas, del joc: "... *els esports apareixeran com els fills mutants dels jocs*" (Vidart, *opus cit.*, pàg. 78). En aquesta línia de pensament, l'essència de l'esport entronca amb la del joc. Pot dir-se fins i tot, que l'activitat esportiva és una decantació de l'activitat lúdica; de fet, els jocs de l'etapa infantil són l'avantsala dels esports de la juvenil. Quan entre dos nens, sense importar el sexe, que tornen a casa després de la jornada escolar, sorgeix instintivament la proposta de "fins a la cantonada, idiota l'últim!", estan practicant un joc que, sense saber-ho, constitueix l'inici d'una disciplina atlètica. Quan, passejant per la vora d'un riu, els nens decideixen llançar pedres a l'aigua "a veure qui arriba mes lluny!", desenvolupen una activitat lúdica avantsala de l'esportiva de l'edat adulta. "*Solament l'esport és capaç, gràcies als estímuls que li són peculiars, de mantenir en el joc mogut aquesta joventut més madura sotmesa a profunds canvis espirituals. Si no arribés a ampliar-se, convertint-se en esport, el joc no podria complir la seva funció innegable de formació i entrenament de l'home en desenvolupament*" (Eppensteiner, 1973, pàg. 263). És a dir, al principi es troba el joc, com a activitat lliure i agradable, posteriorment l'activitat lúdica desembocarà en l'activitat esportiva.

Així doncs, l'esport, en origen és joc i joc serà sempre que es practiqui de for-

ma espontània i natural. Una altra cosa diferent són els esports moderns, mediatitzats per interessos materials, en els quals el caràcter lúdic solament es dona, i no sempre, entre els espectadors i amb caràcter excepcional entre algun dels practicants. D'origen, l'esport modern ja neix viciat, no posseeix el caràcter alliberador del joc, sinó que la seva finalitat és utilitària. En l'actualitat, coneixem infinitat d'exemples del fet que l'esport és utilitzat amb fins polítics, econòmics, etc. L'esport contemporani és, gairebé en la seva totalitat, l'antítesi del joc personal. L'activitat esportiva resulta ser un negoci, o sigui, la negociació de l'oci (*nec-otium*); i en aquest negoci intervenen des de les multinacionals del món capitalista, a les organitzacions polítiques del difunt món comunista, i també les màfies del Tercer Món. L'esport, entès d'aquesta forma, esdevé l'"anti-joc", en expressió afortunada de Daniel Vidart.¹²

Tanmateix, és possible jugar a un esport? Segons el llenguatge, sembla ser que sí. Sovint escoltem frases com ara "juguem a futbol?", "els jugadors d'un equip", etc. Erròniament, potser instintivament, atribuïm l'espontaneïtat del joc a l'esport. Un esportista actual no és sinó un professional d'una activitat laboral; és a dir, un obrer que realitza un treball obligat, amb la finalitat de rebre uns emoluments, gairebé sempre substancials. "*D'aquesta manera, la cosificació del seu cos i la reiteració de les seves habilitats converteixen l'esportista actual en una mena d'esclau del panem et circensis del nostre temps. Salvant les distàncies amb els costums romans, és un gladiador al servei d'una organització tecnoburocràtica, comercial la majoria de les vegades, i propagandística sempre, que no té res a veure amb la llibertària i alliberadora essència del joc*" (Vidart, *opus cit.*, pàg. 30).

El nostre genial polígraf Ortega i Gasset va intuir, avançant-se a la seva

època i a l'actual, que com que el segle XIX era eminentment utilitarista això comportaria que totes les accions humanes, d'aquesta època i futures, també ho fossin; així, l'activitat primària seria la de satisfer diverses necessitats materials. La humanitat, engegada per l'utilitarisme, solament acceptarà com a valors el treball, el temps, la mecanització, etc., i aquests valors els incorpora a totes les seves activitats, incloses les esportives, de tal manera que la resta d'activitats es trobaran mancades de valor.

L'esport contemporani, engendrat que no creat, als Col·legis Públics anglesos, respondrà als plantejaments socials esmentats. Davant d'això es rebel·la Ortega, i defensa la necessitat de retornar a l'esport el seu primitiu caràcter lúdic: "*L'activitat original i primera de la vida és sempre espontània, luxosa, d'intenció supèrflua, és lliure expansió d'una energia preexistent. No consisteix a sortir al pas d'una necessitat, no és un moviment forçat o tropisme, sinó, més aviat, la liberal ocurrència, l'apetit imprevisible... Això ens portarà a transmutar la inveterada jerarquia i considerar l'activitat esportiva com a la primària i creadora, com la més elevada, seriosa i important de la vida, i l'activitat laboriosa com a derivada d'aquella, com la seva mera decantació i precipitat. És més, vida pròpiament parlant és solament la de caire esportiu, allò altre és relativa mecanització i mer funcionament*" (Ortega i Gasset, 1983, pàg. 607-622).

Ningú no pot negar que el gran desenvolupament de l'esport es produeix en el segle XX, i que evoluciona més en aquest segle que no pas en tots els anteriors. Però aquest fet no és exclusiu de l'esport, totes les accions humanes han experimentat el mateix procés. Fins i tot es podria esgrimir que el desenvolupament esportiu s'ha vist afavorit pel tecnològic, l'econòmic i el social. Qui pot qüestionar el paper

¹¹ Per conèixer jocs i joguines de l'antiguitat, vegeu l'obra de Rodrigo Caro: *Dies genials o lúdics*.

¹² Científic i humanista basc d'Iparaldea, nacionalitzat uruguaià, amb el qual vaig tenir l'oportunitat d'intercanviar opinions sobre l'essència del joc, al seu domicili de Montevideo.

de la ràdio, la TV, i els mitjans de transport, en l'auge de l'esport? Tampoc no es pot negar que, des de mitjan del segle XIX, l'activitat esportiva s'ha multiplicat, especialment als països desenvolupats. Però afirmar que és a l'Anglaterra Victoriana on "neix" l'esport i que Thomas Arnold va ser-ne el creador, em sembla si més no, un plantejament simple i mancat de perspectiva històrica.

L'esport modern, apareix com a conseqüència d'un plantejament social de caràcter discriminatori. El *disport* anglosaxó del XIX significava *joc, distracció*; però no tots els ciutadans anglesos podien accedir a l'activitat esportiva, aquesta era reservada als components de la noblesa, els qui per les seves rendes podien dedicar-se a entrenar el cos i competir de forma "amateur" (el vocable esportiu amb una significació més hipòcrita). Per al poble pla, per als esnob¹³ de fet, l'única diversió permesa era la manual; així, els primers esports populars van ser els manuals: dames, naips, lluita, boxa, etc. El refranyer, veritable catalitzador sociològic, és gràfic pel que fa a aquesta qüestió: "Jocs de mans, jocs de vilans...".

L'augment dels esports de masses i la presa de consciència per part de la societat dels valors i interessos esportius es va produir, en les dates esmentades i a zones industrials, gràcies a l'impuls de dos estaments: l'aristocràcia i la burgesia; ambdós grups socials disposaven, encara que viscut de forma diferent, d'un element comú: el lleure. Aquest, al costat de la forma d'ocupar-lo, ha estat històricament el factor desencadenant de la pràctica esportiva. Es pot dir, seguint Henry Bear, que la història de les societats humanes és la història de l'oci,

de la seva distribució entre les classes socials, de la seva utilització.

Fent una inflexió en el discurs he de manifestar que l'esport ha estat, des de sempre i fins ben entrat el segle passat, una activitat eminentment aristocràtica. Als antics regnes de Babilònia o Egipte, la caça, l'equitació, el tir amb arc, etc., eren activitats reservades als governants. El mateix s'esdevenia a les cultures asteca, maia, i altres de l'àrea mesoamericana. Als Jocs de l'antiga Grècia¹⁴ no hi podien participar els esclaus ni els servents, eren reservats exclusivament als ciutadans lliures de la democràcia. Durant l'Edat Mitjana, els nobles aficionats a la caça, als torneigs i a les danses van copar, pràcticament en la seva totalitat, l'activitat "esportiva": "... la distribució social de les diferents pràctiques lúdiques medievals pot explicar-se, especialment, com a resultat de les lluites de poder entre les distintes capes socials per mantenir o obtenir algun grau d'hegemonia social; diguem que per obtenir o mantenir una certa identitat, un cert domini i, en tot cas, la distinció de classe" (Vicente Pedraz, 2000, pàg. 52). Al Renaixement¹⁵ són nombrosos els autors que escriuen Tractats sobre els jocs dels cortesans, vegeu, com a referent puntual, les cites següents: "... quan els anys del príncep siguin pocs, cap divertiment no és millor que els que acreixen el braó i afermen la força, com les armes, la geneta, la dansa, la pilota i la caça" (Saavedra, 1950, pàg. 198); "... la cursa, l'equitació, els jocs de pilota i altres jocs, la caça, el tir amb arc, la dansa i el combat simulat, són formes bàsiques de la preparació del príncep; es desaconsellen les distintes formes de lluita d'un contra un i qualsevol altra activitat que impliqui

grapeig, com fan els vilans" (Mariana, 1950, pàg. 505/506).

Quan Pierre de Frey, més conegut com a baró de Coubertin (1934), va aconseguir que els països desenvolupats del XIX signessin, a la universitat parisenca de la Sorbona, reprendre els Jocs de l'antiguitat, no va intuir que era l'aristocràcia la que creava uns Jocs per als seus membres, tot exclouent-ne la participació d'elements d'una altra classe social.¹⁶ Encara avui, la pertinença a un Club de Polo, Golf, Hípica o Rem (encara que mai no es practiqui cap d'aquestes especialitats) està reservada a les persones acomodades econòmicament, i és un signe manifest d'estatus social.

La popularització de l'esport apareix com una resposta d'higiene laboral i un plantejament sociopolític. A partir de la Revolució Industrial, grans masses de població s'amuntegaven a les ciutats industrials del vell continent, la preocupació perquè disposessin de moments d'esplai, per tal d'evitar conflictes laborals, va fer que els poders econòmics impulsessin la pràctica esportiva en els dies no laborables (per exemple, l'equip degà del futbol a Espanya és el Recreativo de Huelva gràcies a les, aleshores productives, mines de Riotinto). Va ser una tornada, en versió moderna, al pa i circ de l'imperi romà.

Reprement, encara que amb la digressió anterior no l'he deixada en cap moment, la relació entre lleure i esport, direm que a mesura que la societat a la qual pertany evoluciona, l'home caçador passa a convertir-se de nòmada en sedentari. Llavors, en tenir assegurada la sustentació diària, disposarà de temps lliure i practicarà els exercicis d'antany

¹³ Als censos anglesos, al costat del nom del ciutadà s'hi col·locava la categoria social. En el cas dels artesans, obrers manuals, etc, s'hi afegien les sigles s.nob.; és a dir, sense noblesa.

¹⁴ Això passava no solament als Jocs celebrats a Olímpia, sinó també als de Corint (Itsmics), Argos (Nemeus) i Delfos (Pítics).

¹⁵ Per al lector animat a conèixer les activitats lúdiques i físiques practicades durant el Renaixement, li recomano recórrer a les publicacions del major especialista espanyol (des del meu punt de vista) d'aquesta temàtica, el Dr. Álvarez del Palau. Consulteu, entre d'altres, la seva obra sobre el *Libro del Ejercicio Físico y sus prouechos* de Cristóbal Méndez.

¹⁶ Els interessats poden acostar-se a la història de l'indi nord-americà Jim Thorpe, el millor atleta de la història per a molts, que va ser obligat a retornar totes les medalles aconseguides a les Olimpíades.

amb una altra finalitat que la de sobreviure: la de cobrir el lleure de què disposa. Així, els exercicis seran més complexos, car han evolucionat com la cultura de la qual són part integrant, això porta l'esport al seu nivell superior: l'"estat urbà" (classificació del mètode evolucionista antropològic, oferta per Kendall entre d'altres). En aquest estat, l'esport necessita equips i tècniques especialitzades, requereix terrenys aptes per a la pràctica, i provoca l'aparició d'un "professionalisme" entre els seus practicants, davant la demanda social traduïda per l'assistència de nombros públic als actes esportius. En la història s'ha repetit tant aquest procés, que es pot afirmar que l'esport floreix a l'uníson que els avenços culturals del poble o de la civilització on es troba: "... per regla general, l'esport reflecteix els valors bàsics del marc cultural en què es desenvolupa, i per tant, actua com a ritual cultural o transmissor de cultura". Fins i tot els esports introduïts d'una font estrangera, són ràpidament modificats i adaptats perquè encaixin amb les normes i valors tradicionals..." (Blanchard i Chesca, 1986, pàg. 37).

Així doncs, l'esport, com a producte cultural, es veurà afectat per la societat on es trobi, la qual farà que s'adapti a les seves normes socials i fins i tot morals; analitzem, com a exemple, un esport, potser l'activitat física juntament amb la cursa, més primigènia de l'home: la natació. Actualment, es podria confeccionar un ampli llistat de les modalitats i estils natatoris existents, no obstant això, somriem en observar fotos o il·lustracions referents a la natació de principi del segle passat. La raó de la lenta evolució d'aquest esport, cal buscar-la en les pautes socials d'aquella cultura. Des de la dicotomia medieval entre cos i ànima, fins al puritanisme de la societat del XIX, van allunyar l'home d'una pràctica que li era tan natural

"... al bany que serveixi d'escola no es permetrà la manca de compostura, car hi ha homes que per a ficar-se a l'aigua sembla que es despullen, amb els vestits, de tota la decència de l'educació; per això serà bé que en aquesta escola s'eviti la nuesa, i s'utilitzi una jaqueta i uns pantalons de roba lleugera, que no incomoda per a prendre lliçons i fer competicions" (Oronzio, 1986, pàg. 43)

Com veiem, la "cultura de l'oci" en contra de la "cultura del treball", tampoc no és patrimoni de la nostra època. Vivim *nec-ociosos* (o sigui, treballem) per a tenir oci, escrivia Aristòtil. Ja els grecs entenien que el lleure era l'activitat, no laboral i sense caràcter utilitari, que permetia a l'ànima arribar a la seva més alta expressió. Aquesta idea del lleure com a alliberador de l'ésser humà, ha estat contemplada tot al llarg dels segles i per totes les civilitzacions; i en totes elles, el decantament de l'oci ha estat el joc. El joc és, doncs, el genuí embrió i origen de l'esport.

És possible parlar (potser seria convenient fer-ho) d'esports o jocs antics i moderns,¹⁷ però mai no podrem obviar l'origen lúdic de l'esport. Coubertain ja es va avançar en aquest plantejament en crear les Olimpíades de l'era moderna, a les quals va batejar com a Jocs Olímpics Moderns, no com a Campionats Mundials Esportius o altres denominacions similars, que haurien estat acceptades.

Referma la nostra teoria, l'encara no igualat filòsof esportiu espanyol, José María Cagigal, quan diu que "esport és, primer de tot, joc, segons els estudis filològics. No es pot eliminar d'un concepte evolucionat una accepció original, sense plena evidència que aquesta accepció hagi caigut en total desús. I ningú no ha aconseguit "evidenciar" aquest desús. Per anar a practicar qualsevol esport, es diu "anem a jugar a...". D'un esportis-

ta es comenta "va jugar bé" o "va jugar malament". Tots aquests usos i accepcions, els exemples de les quals podrien ser incrementats interminablement, no són metafòrics, sinó reals..." (Cagigal, 1975, pàg. 142).

Aprofitant la cita anterior, finalitzaré aquest assaig amb un breu i simple estudi filològic sobre l'activitat esportiva. Buscant la paraula "deporte" al diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola, ens trobem amb: "(De deportar) m.: Recreació, passatemps, plaer, diversió o exercici físic, comunament a l'aire lliure...". Seguint les indicacions del diccionari busquem la veu "deportar", en la seva tercera accepció veiem: (Del llatí *deportare*) //3. ant. Divertir-se, recrear-se...". Continuant la investigació acudim a un diccionari llatí on vam trobar que "*deportare*" és l'infinitiu del verb *Deporto*, are, avi, atum (de, porto). En la seva accepció de dret diu: "der.: esport, plaer, entreteniment". L'origen de la paraula esport és, com veiem, llatí. Posteriorment passarà a les llengües romàniques formant: en castellà *depuerto*, de l'antic deportar-se ("divertir-se, descansar"); en francès *deport*; en italià *deportare*; en anglès *disport*, que significa "joc, jugar".

És a dir, en els començaments del castellà ja existia la paraula *deporto* amb la significació de distracció, joc. I força vegades, a la literatura d'aquells temps, es parla de com la gent sortia de la ciutat (fora-de-la-porta, o "de portes enfora") per divertir-se, jugar, realitzar exercicis físics. Per confirmar aquesta tesi de practicar exercicis físics o jugar lluny del centre de la població,¹⁸ n'hi ha prou de recordar que en la Roma imperial els Camps de Mart es trobaven situats fora de la urbs, a la vora del Tíber. Els Camps de Mart eren, com sabem, llocs per a practicar exercicis físics, atlètics o premilitars; o sigui, els "esports" d'aleshores.

¹⁷ Encara que els únics esports als quals es podria aplicar, amb propietat, el qualificatiu de moderns, serien els "mecànics"; és a dir, els fills directes, per la màquina emprada, de la revolució industrial.

¹⁸ El Refraner considera l'home com un animal de costums. Actualment, com en les llunyanes Grècia i Roma, els recintes esportius es continuen construint, generalment, als afores de les ciutats.

És més, el mateix idioma anglès posseïa aquesta significació i la segueix mantenint. Des del segle XIV, apareix aquest terme i aquest significat en obres d'autors com Chaucer, Shakespeare i Byron, entre d'altres. Actualment, en qualsevol diccionari de llengua anglesa trobarem les veus: *Disport*, amb el significat d'"esbargir-se, jugar, divertir-se", i *Sport*, que es tradueix com a "passatemps, diversió, joguina, etc."

Sens dubte, el fet de ser la Gran Bretanya una gran potència mundial a final del dinou i principi del vint, va influir perquè Espanya i altres països adoptessin (erròniament quant al seu significat) el vocable *sport*, del qual en queden fins i tot reminiscències: "Club Sporting ...". Ara bé, atribuir al *sport* anglès ser l'origen de l'esport és, a més a més d'una frivolitat, desconèixer la realitat de l'home, el qual ha jugat al llarg de tota la seva història; perquè, en definitiva, el joc pertany a la part biològica de l'ésser humà, mentre que l'esport només n'és un producte cultural.

Ben segur que, d'aquí a no gaire temps, els científics descobriran el gen portador del joc; de moment, solament

s'hi poden fer aproximacions com la present, realitzades pels humanistes, els grans endevins de les veritats de totes les èpoques.

Bibliografia

- Álvarez del Palacio, E. (2000). El juego en el Renacimiento. A S. García Blanco (coord). *VII Simposium Historia de la Educación Física*. Salamanca: Universidad de Salamanca.
- Blanchard, K. i Chesca, A. (1986). *Antropología del deporte*. Barcelona: Bellaterra.
- Betancor León, M. i Almeida, A. (2005). Los juegos tradicionales y el arte en Canarias. *A Juegos Tradicionales, universal cultura del siglo XXI*. Fuerteventura (Canarias). Cabildo Insular.
- Cagigal, J. M.^a (1975). Deporte frente a deporte. *A Cátedras Deportivas Universitarias*, Madrid.
- Callois, R. (1958). *Les jeux et les hommes*. París: Gallimart
- Caro, R. (1978). *Días geniales o lúdicos*. Madrid: Espasa Calpe.
- Coubertain, Pierre de (1934). *Mémoires Olympiques*. Lausanne: BIPD.
- Eppensteiner, F. (1973). El Origen del deporte. *Citius, Altius, Fortius*, Vol XV. Madrid. INEF.
- García Blanco, S. (1997). *La Educación física entre los Mexica*. Madrid: Gymnos.
- Huizinga, J. (1972). *Homo Ludens*. Madrid: Alianza.
- (1990). *El otoño de la Edad Media*. Madrid: Alianza.
- Jover Ruiz, R. (2000). El juego en Grecia. A García Blanco, S. *VII Simposium Historia de la Educación Física*. Salamanca. Universidad de Salamanca.
- Lalande, A. (1951). *Vocabulario técnico y crítico de la filosofía*. París: Press Universitaires du France.
- López Austin, R. (1967). *Juegos rituales aztecas*. Mèxic: UNAM.
- Mariana, J. de (pare) (1950). *Del Rey y la institución real*. Madrid: BAE.
- Marrow, H. I. (1985). *Historia de la educación en la antigüedad*. Madrid: Akal.
- Nougier, L. R. (1988). *L'essor de la communication. Colporteurs, graphites, locuteurs, dans la préhistoire*. París: Lieu Commun.
- Orionzo, B. (1986). *Arte de nadar*. Edició facsímil del imprès per Albán a Madrid el 1807. Madrid: Espasa Calpe.
- Ortega y Gasset, J. (1944). *Obras Completas*. Madrid: Revista de Occidente.
- Piaget, J. (1959). *La formation du symbole chez l'enfant: imitation, jeu et rêve. Image et représentation*. Neuchatel: Delachaux & Niestlé.
- Platón (1981). *La República*. II Tomos. Madrid: Centro de estudios constitucionales.
- Saavedra Salza, E. (1995). *Giochi e giocattoli*. Roma: Quasar.
- Schiller, F. (1943). *Briefe über die ästhetische Erziehung des Menschen*. París: Editions Montaigne.
- Ulmann, J. (1982). *De la Gymnastique aux sports modernes: Histoire des doctrines de L'Éducation Physique*. París: Vrin.
- Vidart, Daniel (1995). *El juego y la condición humana*. Montevideo: Ediciones de la Banda Oriental.
- Vicente Pedraz, M. (2000). El juego en la Edad Media. A S. García Blanco (coord.), *VII Simposium Historia de la Educación Física*, Salamanca, Universidad de Salamanca.